

E. H. BERLING OG DET AF HAM STIFTEDE BERLINGSKE BOGTRYKKERI

Af C. NYROP

Elisabet Christine Berling
f. Godiche (?).

Den 20 Oktober 1728 om Aftenen opkom der Ild hos en Marketender i Lille St. Klemensstræde tæt ved Vestervold. Det blæste en Storm den Aften, Ilden bredte sig ustandselig i næsten fire Døgn. Gade efter Gade fortæredes af Flammerne, Kirke efter Kirke, Raadhusarkivet og Universitets-Biblioteket. Kjøbenhavn var bleven ramt af en stor Ulykke. Og bl. a. vare Bogtrykkerierne haardt medtagne. Der brændte syv, Missionskollegiets paa Nytorv, Johan Laverentzens i Studiestræde, Jokum Wielandts paa Frue Kirkegaard, Johan Jörgen Höpffners i Skindergade, sal. Johan Philip Bockenhoffers paa Graabrødretorv, P. J. Phønixbergs paa Hjørnet af Graabrødretorv og Løvstræde og saa Johan Christopher Brandts. Kun to vare skaanede, Ove Lynovs paa Vandkunsten og Joakim Schmidtgens paa Nikolaj Kirkegaard.

Det Bockenhofferske Bogtrykkeri rejste sig ikke igen, og Brandt forlagde sin Virksomhed til Odense. Men i de andre Bogtrykkerier søgte man paa bedste Maade at komme i Gang paa ny. Selv den gamle Laverentzen, der var over 80 Aar, var ivrig, men han var ogsaa Direktør for det kongelige Bogtrykkeri, en rig Mand, der holdt Hest og Vogn og havde Tjener. Johan Jörgen Höpffner naaede dog hurtigst og bedst frem.

Født i Lüneborg havde han lært i Hamborg, 26 Aar gammel var han 1715 kommen i Tjeneste hos Jörgen Mathiesen Godiche i Kjøbenhavn, og faa Aar

efter var det gamle Godicheske Bogtrykkeri hans Ejendom. 1720 ægtede han sin Principals Enke, og det Höpffnerske Officin blev nu en væsenlig Faktor i den kjøbenhavnske Bogtrykkerverden. Det overfløjede det Bockenhofferske, og da Johan Laverentzen døde i 1729, blev Höpffner Direktør for det kongelige Bogtrykkeri ligesom ogsaa Universitets-Bogtrykker. Om de Folk, han behøvede i sin betydelige Virksomhed, skrev han til Tyskland; 1731 fik han saaledes en Bogtrykkersvend Berling hertil fra Hamborg.

Ernst Heinrich Berling var født 1708 i Meklenborg og var 1727 bleven Svend i Lauenborg. Nu stod han som 23-aarig Mand i Kjøbenhavn, hvor han gjorde endnu hurtigere Karriere, end Höpffner havde gjort. 1731 kom han til Kjøbenhavn, 1732 ægtede han sin Principals Stifdatter, den nittenaarige Cæcilie Christine Godiche, og 1733 havde han sit eget Bogtrykkeri, der hurtigt skød i Vejret og ikke mindst kom til at konkurrere med det Höpffnerske. I det hele skabte Höpffners Stifbörn Konkurrence om Stiffaderens Virksomhed. Stifsönnen Andreas Hartvig Godiche, der var et Aar yngre end sin nævnte Søster, købte 1735 det Joakim Schmidtgenske Bogtrykkeri, og han og hans fik noget ud af det. Efter hans Død 1769 blev det fortsat af Enken Anna Magdalene f. Höpffner (hun var fra Haderslev og vel en Slægtning af Mandens Stiffader); da hun døde i 1780, efterlod hun en Formue. Den Godicheske Slægt har sikkert haft Forbindelser, der kunde bane Vej, og disse Forbindelser have muligvis været en Faktor ogsaa i den Berlingske Udvikling.

MARIE CATHRINE MEYER

† ³/₇ 1741

~ 1. Jörgen Mathiesen Godiche † 1717; 2. ¹³/₃ 1720 Johan Jörgen Höpffner f. 1689, † 1759.

CÆCILIE CHRISTINE GODICHE f. 1713, † ² / ₆ 1750	ANDREAS HARTVIG GODICHE f. ¹¹ / ₁₂ 1714, † ⁴ / ₈ 1769	NICOLAJ CHRISTIAN HÖPFFNER f. ¹⁴ / ₂ 1721, † ²⁹ / ₉ 1782
~ 1732 Ernst Heinrich Berling, f. ²² / ₃ 1708, † ¹⁶ / ₁₀ 1750.	~ ¹² / ₁₂ 1736 Anna Magdalene Höpffner, f. ¹¹ / ₁ 1721, † ²² / ₂ 1780.	~ ¹⁹ / ₅ 1749 Metta Magdalene Otzen f. ¹⁶ / ₁₀ 1729, † ²⁷ / ₈ 1784.
7 efterl. Börn (5 S., 2 D.).	5 efterl. Börn (3 S., 2 D.).	10 efterl. Börn (6 S., 4 D.).

De Berlinger, Godicher og Höpffnere dannede en talrig Slægt, men helt godt har Forholdet næppe været mellem Slægtens forskellige Grene. Da Stammode- ren Marie Cathrine f. Meyer døde i 1741, kom det til stor Proces. Stifsönnen Godiche sammen med Svogeren Berling beskyldte Johan Jörgen Höpffner for Arvesvig. I det hele spillede Arveforhold en Rolle. 1744 søgte A. H. Godiche sammen med Halvbroderen N. Chr. Höpffner at hindre, at et af en Broder Jörgen Mathiesen Godiche oprettet Testamente blev kongelig konfirmeret, det var til Fordel for et af Berlings Börn. Men slige Forhold vare forbigaaende, blivende vare derimod Konkurrenceforholdene, og her stod Kampen navnlig mellem Höpffner og det Berlingske Bogtrykkeri.

E. H. Berling var en foretagsom og energisk Mand. Det var under Kristian VI, i Pietismens Tid, at han kom hertil, og at han forstod Tiden, viser sig i hans Forlag. Datidens Bogtrykkere vare tillige Forlæggere. 1735 udgiver han ved den senere Præst Niels Bugge det lille Skrift »En Uges Forberedelse, at man værde-

ligen kan annamme det høyærværdige Sakramente«, og 1737 skaffer han sig kongeligt Privilegium paa i tolv Aar at være Eneudgiver af denne »Kommunion-bog« sammen med en anden »Guds Börns himmelske Fryde-Maaltid paa Jorden«. 1741 begynder han sammen med Børs-Boghandleren Frants Christian Mumme at udgive en dansk Oversættelse af den sachsiske Præst Christian Scriveres vældige »Siæle-Skat«; den første Del paa over 1200 Sider i Kvart dedicerede de til Kristian VI, den anden, der var lidt større endnu, til Dronning Sofie Magdalene, og 1743 udgav han ved den senere Pastor A. A. Roggenkamp »Magister Christopher Semlers hellige Skrifs Antiquiteter« og »Pauli Christophori Hoepffners Hierosolyma antiqua«. Roggenkamp hørte til en Slægt, der nød stor Gunst af Dronning Sofie Magdalene og dennes Fader Markgreven af Brandenburg. Men Berling havde mere end een Streng paa sin Bue. 1743 udsendte han Johan Hübners Geografi (»fordansket, rettet og formeret«) med en Dedikation, hvori han ligesom byder Kronprinsesse Louise Velkommen til Landet, og til hende dedicerer han ogsaa Aaret efter »Den navnkundige Engellænder Robinson Crusoes Levnet og meget selsomme Skiebne«. Det er mere folkelig Litteratur, han her er inde paa, og hertil maa da ogsaa regnes Sören Mathiesens »Compendium arithmeticum« samt Brevbog, som han udgiver 1747.

Hvad der skal lægges Mærke til, er, at Berling, der bor og virker i Store Kannikestræde, d. v. s. midt i Københavns lærde Kvarter, som Udgiver af Hübners Geografi har Professor J. P. Anchersen og som Udgiver af Sören Mathiesens Compendium Professor Chr. Horrebow. Han er Ven med de lærde, staar i Forbindelse med selve Holberg. »Med Autors retmæssige Afstaaelse (eller Tildelse) trykt og bekostet af Ernst Henrich Berling« staar der paa fjerde Edition af Holbergs »Introduktion til Naturens og Folkerettens Kundskab« (1741), paa anden Edition af hans Heltehistorier (1742), paa hans »Moralske Tanker« (1744), »Don Ranudo de Kolibrados« (1745), »Trende Epistler til ***« (1745), »Mindre poetiske Skrifter« (1746) o. s. v.

Det er Forlag, lutter Forlag, men kun en mindre Del af hans Forlag. I en Ansøgning til Konsistorium siger han 1745 med berettiget Selvfølelse, at Professorerne maa vide, »med hvor stor Møje og Bekostning jeg til Publici Tjeneste haver hazarderet og trykt mange og adskillige Bøger og Skrifter, store saa vel som smaa, saa at næppe nogen Bogtrykker her i Staden, i det Ringeste i vore Tider, haver paa egen Bekostning og Forlag — uden nogen min egen Ros — trykt saa mange og kostbare Bøger.« Og Manden havde Ret. — Men han ikke alene bekostede mange Bøger, han formaaede ogsaa at give dem et tiltalende Udseende. I saa Henseende har det sin Betydning, at den Udgave af Holbergs historiske Læsebog »Synopsis historiae universalis«, som Berling forlagde 1744, af Chr. Bruun karakteriseres med de hædrende Ord »meget smuk Tryk«. Og sikkert er det, at det Berlingske Bogtrykkeri var godt forsynet med Skrifter; det kan ses af det til Frederik V som Kronprins dedicerede Registerbind, hvormed Christian Scriveres »Siæle-Skat« afsluttedes i 1745. Her er ikke alene en god og kraftig Fraktur i forskellige Grader, men en tilsvarende Antikva, ikke at tale om baade græsk og hebraisk Skrift. Hvad der imidlertid staar som de mest mo-

numentale Værker fra det Berlingske Bogtrykkeri, er dog Laurids Thurahs »Den danske Vitruvius« (I, 1746; II, 1749, Fol.) og »Hafnia hodierna« (1748, 4°), som Rasmus Nyerup i 1800 med Rette kalder »to af de mest magnifique Værker, som den danske Litteratur ejer«. Her se vi dog Berling udelukkende som Bogtrykker, og det samme gör vi t. Eks. i P. F. Suhms »De Gamles Krigs-Skole« (1749). Han trykker, som det heraf fremgaar, for anselige Folk.

En saa fremragende Virksomhed maatte faa sin Belønning, og den kom i 1747. I Marts Maaned d. A. blev han udnævnt til kongelig Hof-Bogtrykker, og i Juni s. A. blev han eneberettiget Skriftstøber i Danmark. I 1746 havde han som Talsmand for Kjøbenhavns Bogtrykkere ført stærk Klage over den da eneberettigede Skriftstøber Didrik Christian Hesse, og Sagen endte med, at Regeringen viste Berling den Tillid at overdrage ham Privilegiet. Der er Fremgang over hele Linien, noget, den gamle Höpffner næppe har set med Glæde. Berlings Forhold til Holberg var saaledes en Indtrængen paa et Omraade, hvor Höpffner tidligere havde spillet en Rolle. Han havde t. Eks. trykket tredje Edition af »Introduktion til Naturens og Folkerettens Kundskab« (1734) ligesom første Edition af Heltehistorierne (1739) og i det hele haft en ikke ringe Forbindelse med Holberg. Berling gik ham oftere i Vejen, og Berlings störste Sejr over ham staar endnu tilbage. Den vandt han, da de begge stod som Liebhavere til de Aviser, som bleve udgivne af Jokum Wielandts Enke. Sidst i 1748 fik Berling hendes Privilegium, og i Januar 1749 begyndte han Udgivelsen af »Kjøbenhavnske danske Post-Tidender« og »Kjøbenhavnske nye Tidender om lærde og kuriøse Sager«. Det er i Aar 150 Aar siden.

Berlings Betydning fik her en ny og kraftig Underbygning. »Post-Tidenderne« er den senere »Statstidende«, der fra 1833 har baaret Navnet »Berlingske Tidende«; de lærde Tidender vedblev til Udgangen af 1810. »Fra 1749 begynder en ny Periode i de danske Avisers Historie«, skriver Rasmus Nyerup (1800). Berlings Virksomhed blev paaskönnet. Professor Anchersen kalder ham »en af vore flittigste, vindskibeligste og bedste Bogtrykkere«, og hvori hans Betydning bestod, ses maaske bedst ved at sammenligne den sidste Aargang af de Wielandtske »Lærde Tidender« (1748) med den første Aargang af de Berlingske (1749). Formatet er det samme (Oktav), men den Wielandtske store, lidt grove Skrift (Fraktur) er bleven afløst af en mindre, der nok saa godt passer til Siden og i ethvert Fald giver den större Indhold. Det hele gör et akkuratere og præcisere Indtryk, der fuldstændig bliver eneraadende, naar det ses, at Aargangen har et særligt Titelblad og et udførligt Register. Sligt kendte den gamle Tidende ikke.

Den energiske Mand førte sin Forretning paa en klog og forstandig Maade. Men længe fik han ikke Lov til at leve med sine betydelige Foretagender, han døde allerede den 16 Oktober 1750, ikke 43 Aar gammel. »Ved en anselig Ligkondukt« blev han den 21 s. M. »gelejdnet til sit Hvilested i St. Petri Urtegaard.«

*

*

*

Johan Jörgen Höpffners Glans blev ligesom sat i Skygge af Berling, og hans Animositet mod det Berlingske Bogtrykkeri synes ikke at være ophørt ved dets Stifters Død. Det Berlingske Bo blev, da ingen af Börnene vare fuldmyndige, styret af Kommissarier, Professor J. C. Kall og Raadmand H. N. Nissen. De overdrog Bogtrykkeriets Ledelse til Faktor L. H. Lillie, og mod ham anlagde Höpffner Sag i 1753: Han skulde i de Berlingske Aviser ulovligt eftertrykke de af Höpffner udgivne kongelige Forordninger. Höpffner vandt ikke Sagen, og de Berlingske Aviser vedblev at være ham en Torn i Øjet. 1755 indgav han en Ansøgning om Portofrihed for de af ham udgivne Aviser (Postrytteren), men den Ansøgning blev afvist som ubillig, ugrundet og fornærmelig for Berlings Börn. Han er sikkert gaaet uforsonet i sin Grav (1759), og idet vi endnu kun skulle bemærke, at hans Bogtrykkeri og Direktørværdighed gik i Arv til hans Søn N. Chr. Höpffner (f. 1721, † 1782) og Sønnesøn Peter Marquard Höpffner († 1800), der 1795 solgte Virksomheden til Bogtrykker J. F. Schultz, skulle vi forlade den Höpffnerske Gren af Familien og se, hvorledes Bogtrykkerne Berling og Godiche sammen med endnu to andre Bogtrykkerfamilier, Slægterne Møller og Glasing, levede i den bedste Forstaaelse.

ERNST HEINRICH BERLING

f. 22/3 1708, † 16/10 1750

~ 1732 Cæcilie Christine Godiche

f. 1713, † 2/6 1750¹⁾

JOHAN CHRISTIAN, f. 15/10 1733, † 22/2 1771, ~ 23/9 1767 Anna Marie Frick, f. 1741, † 10/6 1807.	CATHRINE VENDE- LIA, f. 26/1 1735, † 24/3 1794, ~ 20/9 1758 Nico- laus Møller, Hof- Bogtrykker, f. 3/2 1733, † 5/2 1806.	GEORG CHRISTO- PHER, f. 9/10 1737, † 25/3 1778, ~ 1. 11/12 1766 Marie Cathrine Godiche ²⁾ , f. 12/5 1741, † 2/2 1772, 2. 9/10 1772 Elisa- bet Christine Go- diche ³⁾ , f. 14/3 1744, † 9/12 1801.	JÖRGEN MATHIAS, døbt 31/5 1741, † 1791, Juveler, ~ 18/6 1773 Marie Elisabet Linde, f. 1744, † 1803.	CHRISTIANE HEN- RIETTE MARIE, f. 3/7 1742, † 24/1 1786, ~ 16/12 1767 Hof- Konditor Johan Mathias Møller, f. 2/5 1735, † 10/4 1788.
---	---	---	--	---

JOHAN CHRISTIAN,
f. 15/4 1771,
† 21/3 1826
(ugift).

ERNST ANDREAS
HARTVIG, f. 11/10
1774, † 27/10 1812
(ugift).

CARL CHRISTIAN,
f. 20/5 1777,
† 16/5 1824,
~ 16/3 1810 Sofie
Hedevig Glasing,
f. 27/4 1792,
† 16/11 1859.

¹⁾ I Ægteskabet fødtes otte Börn, men tre af dem døde unge, og her er derfor kun nævnt fem Börn. De tre vare: Carl Friederich Berling, døbt 15 Juni 1739; Johan Ludvig B., døbt 8 Juni 1744, og Andreas Gotthardt; den første og den sidste levede endnu den 20 September 1758, Johan Ludvig døde før den 16 Oktober 1750.

²⁾ Hun blev Moder til »4 Sønner og nu tilsidst 1 Datter, der alle hverken kiendte eller blev kiendt af deres Moder ved det deres Livs Lys udsluktes under Fødselen«.

³⁾ Hendes første Barn Anna Magdalene Berling blev døbt 22 Juli 1773, men døde allerede 2 Januar 1775.

1755 oprettede L. H. Lillie et eget Bogtrykkeri, og fra denne Tid tør det vel antages, at Brødrene Johan Christian og Georg Christopher Berling have begyndt selv at styre det Berlingske Bogtrykkeri, den yngste af dem var da atten Aar. Under dem sker den ydre Forandring, at Bogtrykkeriet flyttede til Pilestræde; Gaarden dér, hvor det endnu den Dag i Dag er, blev købt 1764. Det var en gammel Bryggergaard, og Georg Christopher Berling kaldes derfor ved sit Bryllup i 1766 »Borger, Bogtrykker og Brygger i Kjøbenhavn«. For øvrigt gik Forretningen som tidligere, og at Boghandelen stadig var betydelig, kan ses af en bevaret »Fortegnelse paa de Bøger og Skrifter, som i Brødrene Berlings Bogtrykkeri i Pilestrædet dels paa eget Forlag ere oplagte og trykte, dels af Andre udi Kommission udgivne, hvilke alle sammesteds for hossatte Priser tilkjøbs kan bekommes (1766)«. Den omfatter 2 Værker i Folio, 34 i Kvart, 109 i Oktav og 69 i Duodes, eller i alt 214. I en aldeles lignende Fortegnelse fra 1774 er Værkernes Antal steget til 251.

Hvad der imidlertid her særlig skal göres opmærksom paa, er, at Georg Christopher Berling i 1766 ægtede sin Kusine Marie Cathrine Godiche og efter hendes Død hendes Søster Elisabet Christine. Forbindelsen mellem Berlingerne og Godicherne er fyldig og god, og samtidig ægtede de to Søstre Cathrine Vendelia og Christiane Henriette Marie Berling to Brødre Møller, af hvilke den ene var den bekendte Bogtrykker Nicolaus Møller; deres Fader Andreas Madsen Møller havde været »Bogtrykker i Nørrejylland« (d. v. s. i Viborg), og deres Stiffader var den kjøbenhavnske Bogtrykker Christoph Georg Glasing.

HEDEVIG FORTMANN

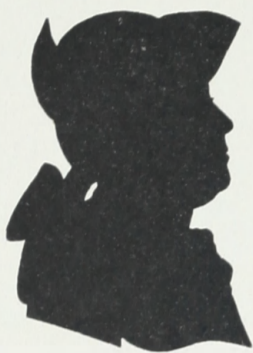
f. 1707, † $20/1$ 1758,

~ 1. Andreas Madsen Møller, † $16/3$ 1740;

2. $17/1$ 1742 Christoph Georg Glasing, f. $10/8$ 1706, † $22/6$ 1752.

<p>NICOLAUS MØLLER, f. $3/2$ 1733, † $5/2$ 1806, Hof-Bogtrykker, ~ $20/9$ 1758 Cathrine Vendelia Berling, f. $26/1$ 1735, † $24/3$ 1794.</p>	<p>JOHAN MATHIAS MØLLER, f. $2/5$ 1735, † $10/4$ 1788, Hof-Konditor, ~ 1. $16/12$ 1767 Christiane Hen- riette Marie Berling, f. $3/7$ 1742, † $24/1$ 1786; 2. $12/7$ 1786 Christiane Frede- rikke Kingo f. Frisch.</p>	<p>JOHAN ERIK GLASING, Vinhandler, ~ $27/8$ 1772 Johanne Nathanaela Kirksten, † 1810.</p>
<p>ERNST ANDREAS HERMAN MØLLER, f. 1759, † 1831, ~ $17/9$ 1789 Anna Sofie Seyfart.</p>	<p>I første Ægteskab 4 S. og 5 D., i andet 1 S.</p>	<p>SOFIE HEDEVIG GLASING, f. $27/4$ 1792, † $16/11$ 1859, ~ $16/3$ 1810 Carl Christian Ber- ling, f. $20/5$ 1777, † $16/5$ 1824.</p>

Der var, som det heraf vil ses, en nær Forbindelse mellem Familierne Berling, Godiche, Møller og Glasing, og dette gav sig bl. a. Udslag i en Mængde Lykønskings- og Sörgedigte, som udveksledes mellem Familiens Medlemmer, deres Venner og nærstaaende ved alle indtrædende Lejligheder. C. G. Glasings Søn Vinhandler Johan Erik Glasing har samlet dem i to tykke Bind, der nu findes paa det store kongelige Bibliotek. Det ene kaldes »Glædesvers«, det andet

Hofbogtrykker
Nicolaus Møller.

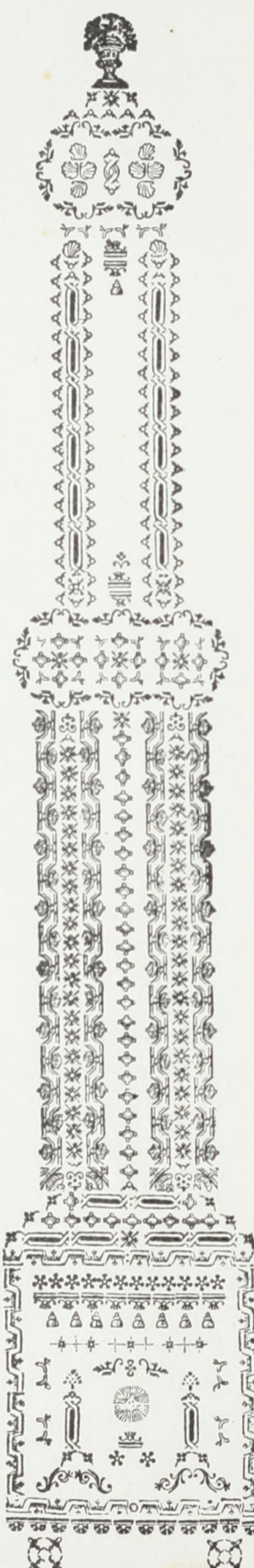

»Sörgevers«. De spænde over Tiden fra 1742 til 1787 og have ikke ringe personalhistorisk Betydning. Med Poesien i dem er det ikke stort bevendt. Men havde de duet i denne Retning, maatte Kjøbenhavn ogsaa have været en höjt begavet By. Da »Borger, Bogtrykker og Brygger« Georg Christopher Berling 1766 holdt Bryllup med sin Kusine Marie Cathrine Godiche og 1772 med hendes Søster Elisabet Christine Godiche,

Ernst Andreas Herman
Møller.

offereredes der Brudeparret første Gang mindst 18 Karmina og anden Gang mindst 22 under de mest forskellige Titler: »Ringe Æreblomst«, »Lykkens Vej«, »Ægtestandens Nødvendighed og Frugt«, »Morgenen, en Fortælling« o. s. v. Det er ikke Sange, flere af dem ere smaa Bøger med Masser af Vers, Selskabssange dukke først senere op. Det Festdigt, der 1766 offereredes »af det vel-ædle Brude-Pars ærbødige Tjenere H. J. Bestman, J. R. Thiele og F. H. Lillie« med Recitativer af Amor, Evfrosyne, Aglaia og Thalia, med Arier og Kor maa dog i alt Fald delvis have været beregnet paa at skulle synges. Men sikkert er det, at de, hvis Navne staa paa Digtene, kun sjældnere tör betragtes som Digtene Forfattere. Disse langstrakte Værker vare Höflighedsbeviser, der bestiltes hos en af Tidens mange Poeter i Aabenraa¹⁾. Det er ikke sjældent Börns Navne, der staa paa dem. Ved sin Fødselsdag i 1778 fik Anna Magdalene Godiche et Lykønskingsdigt fra hendes »Dattersønner og Tjenere« Ernst Andreas Hartvig Berling og Carl Christian Berling; de vare henholdsvis 2¹/₄ og 1¹/₂ Aar gamle. Hvad der herved illustreres er atter og atter Familiesammenholdet, og mærkes kån det, at den 11 December i lang Tid var en Höjtidsdag, der samlede Slægterne. Det var Andreas Hartvig Godiches Fødselsdag den Dag, som det var hans og Hustrus Anna Magdalene Godiches Bryllupsdag Dagen efter, og derfor staa der paa et Digt fra 1768 »en dobbelt GlædeFest for det Godiche og Berlingske Hus, som aarligen helligholdes paa den ellefte December«. Deres Datter Marie Cathrine havde den 11 December 1766 Bryllup med Georg Christopher Berling.

I Digtene Udstyrelse var ofte det yderste forsøgt. Enkelte vare trykte med Guld, mange med røde Linier mellem de sorte; der ødsles med træskaarne eller kobberstukne Vignetter, og Titelbladene ere ofte möjsommeligt byggede op med alskens Sirater. Det ene Bogtrykkeri maatte vise sig for det andet. Disse snart paa Dansk og snart paa Tysk affattede blomstrende Digte give i det hele en

¹⁾ Dette er Regelen. Men to af Digtene tillægges ingen ringere end Johannes Ewald s. hans »Samtlige Skrifter«, II, 1850, S. 122, 156 jfr. S. 192, 314. Det ene er et Sörgedigt over Marie Cathrine Berling f. Godiche († 2 Febr. 1772) og det andet et Bryllupsdigt til Søsteren Elisabet Christine, da hun den 9 Oktober s. A. blev sin Svogers anden Hustru. Paa ingen af dem staa Ewalds Navn. Paa Bryllupsdigtet staa i det hele intet Navn, medens der paa Sörgedigtet staa, at det er »tænkt af hendes efterladte Mands dybtsörgende Søstersön E. A. H. Møller«. — Det er ogsaa Ewald, der er Mester for det bekendte Impromptu: »Her ligger Madam Godiche, hun faldt, fordi hun stod ikke o. s. v.« (Saml. Skr. II, S. 88, 262).

Dag
 Dækkelet i
 Haand Som paa
 Pocalen findes, Og
 Lad med munter Aand en
BRYLUPS Sundhed mindes.
 Stod an, hver Giest! en **BRYLUPS**
 Skaal Vi drikke vil med toppet Maal
 Og samme reent udtømme: Gud vores
Edle BRUDE = PAR For
 hver en Aar, som Glasset har, Vel-
 signelser indromme! Sid **BRUD**
 og **BRUDGOM** leve maae,
 Til de af Alder findes graae I bæ-
 ste Velstands Dage! Sid Huus,
 gid Bord, gid Brude = Seng
 Maae blomstre, som den grøn-
 ne Eng! Sid Pressen brav
 maa knage! Sid vi ad
 Aare Dylag seer Af ny-
 trykt Bog, som seer,
 og leer, Hvis
 Bind et Svøb
 skal blive.
 For-
 mat og
 Stiil vort
BRUDE = PAR
 Selv vælge
 maae
 som de lyst
 har, Og som meest Ziir
 kand give. Herpaa drik
 ud hver Drip og Aar, Og
 onsk, at vi næste Aar faaer atter
 Bryllups Gilde hos een af disse smuk-
 ke Noer, Som sidde ved vort Bryl-
 lups = Bord, Og findes Engle Milde.

Række Oplysninger om Livet i Datidens Bogtrykkerier, hvis Svende og Dreng levede med i Bogtrykkernes Familieliv; de boede som Regel i Principalernes Hus. De ovenfor nævnte H. J. Bestmann, J. R. Thiele og F. H. Lillie vare Svende i det Berlingske Bogtrykkeri. Og ved næsten alle de forekommende festlige Lejligheder foreligger der Lykønskingsdigte fra Svendene, i Forening eller enkeltvis. Paa Tysk kalde de sig Kunstglieder eller Kunstverwandte, paa Dansk Kunstlemmer eller Kunstforvante. Og ikke alene Svendene, men ogsaa Drengene lykønske. Til Georg Christopher Berlings Bryllup i 1766 sende de tre Lærlinge F. A. Tillge, C. I. Frenderup og H. W. Schiønning et Karmen, hvori det hedder:

Da vi som Læringer arbejder paa vor Lykke
Udi Hr. Berlings Huus og hans Bogtrykkerie,
Vi og et Brude-Vers bör til hans Bryllup trykke.

Aaret efter ved Johan Christian Berlings Bryllup lykønske disse Lærlinge sammen med en fjerde (G. S. Schmidt). Lærlingeantallet er altsaa blevet forøget. Og i det hele kan der ved disse Digte skaffes nogen Oplysning om, hvor stor Arbejdsstyrke Datidens Bogtrykkerier raadede over.

Da Christoph Georg Glasing i 1742 holdt Bryllup, lykønskede han af de i hans Officin »befindliche Kunst-Verwandte« Johan Julius Reussen, Daniel Pauli og Andreas Busch, altsaa tre; men i 1754, da Bogtrykkeriet lededes af hans Enke og Stifsøn Nicolaus Møller, er Tallet steget til fem: Joh. Jul. Reussen, H. Erichsen, T. Borup, H. Zettergreen og G. Fünfstock. 1780 er Kunstforvanternes Antal i Nicolaus Møllers Bogtrykkeri syv: P. Berg, C. Smidt, H. Erichsen, C. v. Asperen, Nordkiøb, Giendrup, Stech og Ballum, medens der samtidig er tre Dreng, hvis Navne antydes ved følgende Bogstaver: P. J. N., A. J. G. og M. A. B. — I det Godicheske Bogtrykkeri træffe vi et lignende Antal Kunstforvante. Da det i 1771 flytter fra Skindergade til Gammel Torv, lykønskes Principalinden Anna Magdalene Godiche og hendes Søn Frederik Christian Godiche »dette Bogtrykkeris ærede og kunsterfarne Faktor« af J. C. Grehn, I. Kolbæk, G. L. Frantzen, C. H. Mangor og H. P. Heiden. Og 1778 er Navnenes Antal vokset fra fem til seks: I. Kolbæk, G. L. Frantzen, H. P. Heiden, N. C. Detlevs, J. C. F. Hennings og C. F. Klemens.

Vende vi os nu til det Berlingske Bogtrykkeri, da er der (udenfor den Glasingeske Samling) bevaret et stort trykt Blad, dateret den 7 April 1765, der bringer gode Ønsker i Anledning af Bogtrykkeriets Indflytning i Pilestræde. Det hedder til sidst: »Mit diesen Wünschen und mit diesen Entschliessungen gingen aus der alten in diese neue Buchdruckerey über nachstehende Kunstglieder Hermann Jacob Bestmann, Johan Rudolph Thiele, Ole Quist, Ulrich Nicolai Kiär, Hans Christopher Schröder, Friederich Heinrich Lillie«. Det er seks »Kunstglieder«. Og just de samme seks træffe vi lykønskende ved Georg Christopher Berlings Bryllup i 1766. Bestmann, Thiele og Lillie offererede den ovenfor nævnte Kantate, Kiær og Quist overrakte et Digt »Lykkens Vej« og Schröder hilste med »Weihrauch treuer Wünsche«. Seks Kunstforvante maa altsaa være, hvad Bogtrykkeriet behøvede. 1767 er Johan Rudolph Thiele's Broder Frederik Vilhelm

kommen til, men om nogen af de andre saa er traadt fra, kan ikke ses. Givet er det imidlertid ved det her oplyste, at det Berlingske Bogtrykkeri var et Sted, hvor man blev længe. Bestmann og Kiær er der endnu i 1772. Alt tyder paa, at der bestod et virkelig godt Forhold mellem de Berlingske Principaler og deres Svende. Det gör Indtryk, at »de *medglædte* Kunstlemmer i det Berlingske Bogtrykkeri« 1771 i et Digt kaldet »Glæde efter Sorg« lykønske deres Principalinde ved hendes Søns, Johan Christian Berlings Daab; Faderen, efter hvem Sønneren blev opkaldt, var død nogle Uger før Barnets Fødsel. Det vidner ogsaa godt, at der ved Faderens Begravelse fremkom et Sörgekarmen fra »den salige Afdødes oprigtige og forbundne Ven Johan Rudolph Thiele«, der i 1770 havde oprettet et eget Bogtrykkeri. Et Vers i det lyder saaledes:

Kort, da Afdøde! jeg som Kunstforvant dig tiende,
Jeg overtudet blev om din Fortieneste;
Jeg saae ak ja! langt meer, end man sig kunde vente
Af den, der var et blot naturligt Menneske.

Naar Kunstforvanternes Stilling her var, som den var, staar dette sikkert i Forbindelse med en vis ærgerrig Følelse hos dem. De vilde ikke betragtes som Haandværkssvende, de dyrkede en »Kunst« og havde et ikke helt stille Ønske om at blive sat i Klasse med de studerende. Den Ceremoni, hvormed de fra Lærlinge blev gjort til Svende, Postulationen, havde taget Studenternes Deposits til Forbillede, og i et af Lykønskingsdigtene ved Nicolaus Møllers Postulation den 27de September 1753 hedder det ligefrem:

Apollo giver Dig blandt sine Sønner Sæde,
Minerva tegner Dig iblant sit lærde Tal;
Hvor kan jeg andet da end lade se min Glæde
Og flætte Ære-Krans til den, som æres skal.

Nicolaus Møller kalder sig Aaret efter paa et Bryllupskarmen »Stud. Typogr.«, og da hans Søn A. E. H. Møller¹⁾ den 26 Januar 1780 postulerede, kaldes han paa Lykønskingsdigtene fra Kunstforvanterne og Lærlingene i hans Faders Bogtrykkeri »studiosus artium liberalium & typographiæ«. En saadan Titel synes ingen af Berlingerne at have ført, men ogsaa de postulerede, Johan Christian Berling den 1 Marts 1752; Georg Christopher Berling blev »efter vel overstanden Discipline antagen til Medlem iblandt Bogtrykker-Kunstens Elskere og

¹⁾ I »Læsendes Aarbog« 1800 kaldes han paa Stamtavlen ad S. 74 Ernst Andreas Herman Møller, men i Teksten S. 81 Ernst Andreas Hartvig M. At jeg har troet paa Teksten, kan ses i Skand. Bogtr.-Tid. 1875, S. 121 og Dansk biograf. Leks. (Nicolaus Møller). Men efter fem ved hans Postulation offererede Digte har hans Navn været Ernst Andreas Herman M. Mærkeligt nok er der ogsaa Usikkerhed med Hensyn til hans Farfaders Navn. Efter Læs. Aarb. (1800, S. 77) hed han Andreas Hansen Møller; men paa Sörgeverset ved Moderens Død kalder Nicolaus Møller sin Fader Andreas Madsen Møller (jfr. Stolpe, Dagspressen i Danmark, III, S. 202). Naar jeg i Dansk biogr. Leks. har tillagt det Møllerske Bogtrykkeri 19 Svende i 1776, er det urigtigt. De 19 ere ikke Svende, men Interessenter, indmeldte fra det nævnte Bogtrykkeri i Bogtrykkernes Ligkasse d. v. s. Svende m. fl. samt Hustruer (Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 51). — E. A. H. Møller gik 1830 i Kompagni med Typograf M. Birck; Bogtrykkeriet hed da Møller & Birck, efter hans Død i 1831 Birck & Komp.

Dyrkere« den 12 Marts 1755; hans Brodersön Johan Christian Berling postulerede den 13 Juni 1793 og hans Sønner Ernst Andreas Hartvig Berling og Carl Christian Berling den 28 Juli 1796.

I de af Vinhandler Glasing samlede over 300 Glædes- og Sörgevers er der mange Oplysninger at finde. Der er her søgt at vise, i hvilke Retninger disse Oplysninger gaa. Men hans Samling er ikke fuldstændig. I begge vore store Biblioteker, og da navnlig i Universitetsbiblioteket, findes der løst en Række supplerende Stykker, saaledes det sidste Sted en karakteristisk Lykønskning til E. H. Berling, da han den 10 Marts 1747 blev Hof-Bogtrykker »i dybeste Ydmyghed og Hiertes Glæde offereret af samtlige kongelig Mayestæts Hof-Officins Forvantere«.

*

*

*

Efter Ernst Heinrich Berlings Død i 1750 styredes det Berlingske Bogtrykkeri af L. H. Lillie, men vistnok fra 1755 træde de unge Sønner Johan Christian (f. 1733) og Georg Christopher Berling (f. 1737) til. Under dem er der, som vi ovenfor have set, Fremgang i den til Bogtrykkeriet knyttede Boghandel, men om selve Bogtrykkeriet gik fremad, kan være tvivlsomt. 1746 beskæftigede deres Fader syv Svende og fem Dreng, men 1766 synes der kun at være seks Svende og tre Dreng i det. Og skulde det være rigtigt, at det 1755 talte tretten Kunstforvante, har der efter Lillies Fratræden fundet en mærkelig Tilbagegang Sted. Da Georg Christopher Berling 1755 postulerede, staa der tretten Navne under det Lykønskingsdigt, han faar »af samtlige Kunstforvante udi ovennævnte Officin« (d. v. s. det Berlingske). Men skönt Digtet er trykt i »de Berlingske Arvingers Bogtrykkeri ved L. H. Lillie«, findes dennes Navn ikke mellem de tretten, hvorimod Johan Christian Berling, en af Bogtrykkeriets Ejere, den postulerendes ældre Broder nævnes først imellem dem. Man faar ligesom en Tvivl om, hvorvidt de tretten Nævnte virkelig ere synonyme med Bogtrykkeriets daværende øjeblikkelige Arbejdskraft. Mellem dem findes der tre, der snart efter have hvert sit Bogtrykkeri L. N. Svare, L. L. Heiden og P. H. Höecke.

Sofie Hedevig Berling f. Glasing.

Hvorledes det nu end forholder sig med de tretten Kunstforvante i 1755, er det ikke uforklarligt, om Bogtrykkeriet lidt efter lidt indskrænkedes til væsentlig kun at trykke de Berlingske Aviser. Johan Christian og Georg Christopher Berling, der skabte Firmaet »Brødrene Berling«, døde tidligt. Deres Fader, Familiens Stamfader, blev kun 42½ Aar gammel, men Sønnerne døde endnu yngre, Johan Christian Berling i 1771 37½ Aar gammel og Georg Christopher Berling

i 1778 40¹/₂ Aar gammel. Saa gik Firmaet over paa deres Enker, og de beholdt det, til Georg Christophers Enke Elisabet Christine f. Godiche døde i December 1801. Derefter bleve tre Fætre Indehavere af Firmaet »Brødrene Berling«: Johan Christian Berlings Søn Johan Christian (f. 1771) og Georg Christopher Berlings Sønner Ernst Andreas Hartvig (f. 1774) og Carl Christian (f. 1777). Den mellemste af dem varetog særlig Familiens Bryggeri, de to andre Bogtrykkeriet. Men allerede 1826 ere de alle tre afgaaede ved Døden, de to som ugifte, og nu kommer et nyt Enkestyre. 1826 fornyes Avisprivilegiet for Carl Christian Berlings Enke Sofie Hedevig f. Glasing.

»Brødrene Berling« stod ikke længer i Spidsen for nogen Boghandel og trykkede ikke mere Værker for andre. Hvorledes det gik, kan ses i et enkelt Eksempel. De seks første Dele af Suhms stort anlagte Danmarks Historie ere alle

(fra 1782 til 1793) trykte »med Brødrene Berlings Skrifter«, men da den syvende Del udkom i Aaret 1800, læstes paa dens Titelblad: »Trykt og forlagt af Joh. Fr. Schultz«. 1778 stod Schultz's Postulat i det Berlingske Bogtrykkeri, 1783 etablerede han sig, og da hans Bogtrykkeri brændte i Kjøbenhavns Ildebrand 1795, købte han, som ovenfor nævnt, det Höpffnerske. Ved Siden af det Berlingske var der vokset saa fortrinlige Bogtrykkerier op som det Thieleske (1770) og det Schultziske (1783).

Kammerherre Johan Carl Ernst Berling.

Ernst Berling (f. 1812), overtog den 1 Januar 1836 Bogtrykkeriets Bestyrelse, og efter en længere Udenlandsrejse anlagde han saa i 1837 et Skriftstøberi, ligesom han i 1838 fik tre Eneretsbevillinger paa at udføre Kongreveltryk, Højtryk og en vis Art Stereotypering. Hertil knyttede han endnu et litografisk Institut, og han gik i Gang med at skaffe Firmaet et Forlag. »Brødrene Berling« var en Udstiller, der blev lagt Mærke til paa Industriudstillingerne her i Byen 1840 og 1844. Firmaets Maal var at skabe et første Rangs Etablissement, og fra forskellig Side skønnede man herpaa. Det Holbergske Samfund lod den af F. L. Liebenberg besørgede monumentale Udgave af Holbergs Komedier, der begyndte at udkomme i 1847, trykke i det Berlingske Bogtrykkeri, og naar Xylograf A. Flinch vilde have et fint skaaret Portræt eller lign. særlig godt trykt, henvendte han sig i Pilestræde. Trykkeriets mange Haandpresser betjentes godt. Det skal ogsaa nævnes, at Professor N. L. Westergaards lærde Værk »Radices linguæ Sanscritæ«, der 1841 udkom i Bonn, blev trykt hos Berling. »Typis fratrum Berling« staar

der paa Titelbladet. Det er et Stykke af en Bedrift, at Bogens Sanskrittyper vare skaarne og støbte i hans Skriftstøberi. Det Berlingske Kongreventryk er omtalt i en anden Artikel i nærværende Aarbog. Men af lang Varighed blev intet af disse Forsøg (s. Skand. Bogtr.-Tid. 1871, S. 145 flg.). Bogtrykker Berling kom med Frederik VII's Tronbestigelse ind i helt andre Forhold; han blev Kongens Rejsemarskalk, Generalintendant for Civillisten og Kammerherre, men desuagtet er der samlet en ikke ringe Sympati om hans Navn iblandt Kjøbenhavns Typografer.

Paa Grund af »Berlingske Tidendes« vældige Vækst, der i 1859 gjorde en Marinoni-Pressen nødvendig og i 1881 en Viktoria-Pressen, der trykker paa uendeligt Papir, sysselsætter Bladets Sætter et stadigt voxende Personale, 1874 havde det 21 Sættere, 1881 26 og 1899 52¹⁾. Og det gode Forhold, som fra gammel Tid har bestaaet mellem Firmaet og dets Arbejdere, er vedblevet. Herom vidner bl. a. en lille Visebog »Souvenir«, der samler en Række Sange, skrevne til festlige Sammenkomster i det Berlingske Hus i Tiden fra 1862 til 1892, og herom vidner den Gavmildhed, som Kammerherre Berling og hans Hustru, Polly f. Haderup (f. 1824, † 1895), efter ham viste imod Kjøbenhavns Typografer i Almindelighed. Da Typografernes Sangforening i 1854 ønskede at kunne udvide sin Virksomhed, gik Berling i Spidsen for Bidragyderne med et godt Eksempel, og den 17 Aug. 1870 lagde han Grundstenen til Typografernes Stiftelse, til hvilken hans Enke efter hans Død i 1871 skænkede 20,000 Kr. I Rud. Jacobsens »Optegnelser om Typografernes Stiftelse« (1895) nævnes de begge med Tak, og Bogen giver deres Portrætter.

Endnu skal her göres opmærksom paa, at de to ovfr. S. 3 nævnte, af A. A. Roggenkamp oversatte Bøger fra 1743 paa deres Titelblade bære et Vaaben, der ogsaa ses paa de Berlingske Forlagskataloger fra 1766 og 1774 ligesom paa Visebogen fra 1893. Dette Vaaben omtales nærmere i Bogen »Historische Beweisführung, dass die Berlinge ein altadliches Geschlecht nordischer Abkunft sind. Dargestellt von Dr. Wilhelm Schäfer und Emil Jonas« (Berlin 1857). Trods Bogens Lærdom kan man dog have Lov til at have sine Tvivl.

*

*

*

Da Ernst Heinrich Berling for 150 Aar siden udsendte sine »Post-Tidender«, var det et lille Blad, der kom een Gang om Ugen med et halvt Ark i Oktav, nu udkommer »Berlingske Tidende« to Gange hver Sögnedag i et mægtigt seks-spaltet Format, ofte med indtil fire Tillæg. Det er en uhyre Udvikling, der selvfølgelig staar i Forbindelse med en tilsvarende almindelig Samfundsudvikling. Skulde der nu kunne tænkes en kjøbenhavnsk Brand som i 1728, skulde der nu tilintetgöres henved 100 Bogtrykkerier for at balancere med de syv, der brændte 1728. Kjøbenhavn har efter Vejviseren 1899 126 Bogtrykkere.

¹⁾ Naar det nævnes, at det Berlingske Bogtrykkeri i 1806 havde 14 Arbejdere (s. Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 53), da indbefattes heri »Typografer, Faktorer og Principaler«. Da der den Gang var tre Principaler og vel een Faktor, bliver Svendenes Antal 10.